

Економічні науки

за його підсистемами (у т.ч. інвестиційно-інноваційної підсистеми) та аналіз загальних вхідних, вихідних грошових потоків. Також здійснюється факторний аналіз впливу ефективності інноваційної діяльності на рівень надійності підприємства, на рівень його платоспроможності, рентабельності, ділової активності, ліквідності балансу тощо.

Наступний етап – ретроспективний аналіз, який необхідний для формування інформаційної бази і створення передумов для стратегічного управління. Він включає оцінку кількісних та якісних показників, що відображають ефективність інноваційної діяльності підприємства.

На заключному етапі здійснюється аналіз причин, які стримують інноваційний розвиток, що дозволить розробити заходи для подальшого розвитку інноваційної діяльності, підводиться підсумок щодо здійснення підприємством інноваційної діяльності у порівнянні з попереднім періодом.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що роль і значення інноваційної діяльності повною мірою виявляється у відтворювальному процесі підприємств. Сучасні умови економічного розвитку вимагають від підприємств не тільки активізації інноваційної діяльності, але й удосконалення методів її організації, правильний вибір стратегії й пріоритетів розвитку інноваційної сфери, зокрема, за рахунок виявлення та використання ресурсів, спрямованих на підвищення ефективності її проведення. Це можна зробити за допомогою економічного аналізу інноваційної діяльності, що дасть можливість керівникам підприємств виявити як сильні, так і слабкі сторони цієї діяльності, дозволить приймати раціональні управлінські рішення та ефективно керувати не тільки інноваційною діяльністю, але й підприємством в цілому.

Література

1. Бубенко П. Г. Регіональні аспекти інноваційного розвитку / Бубенко П. Г. – Харків : НТУ «ХПГ», 2002 – 316 с.
2. Денисюк К. А. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології. Показники промислових підприємств, державна підтримка / К. А. Денисюк // Економіст. – 2005. – № 8. – С. 45 – 49.
3. Ендовицкий Д. А. Организация контроля и анализа инновационной деятельности хозяйствующего субъекта / Д. А. Ендовицкий, Н. Коменденко. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
4. Кантаєва О. Удосконалення методик аналізу інноваційної діяльності для прийняття управлінських рішень / О. Кантаєва, Є. Галушко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – №7. – С. 35 – 46.
5. Крылов Э. И. Анализ эффективности и инновационной деятельности предприятия / Крылов Э. И., Власова В. М., Журавкова И. В. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 602 с.
6. Лысенко Д. В. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности / Лысенко Д. В. – М. : Инфра-М, 2007. – 320 с.
7. Проектний аналіз: навч. посібник / [Рижиков В. С., Яковенко М. М., Латишева О. В. та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 384 с.
8. Яцков В. Инновационный путь развития в условиях экономических реформ / В. Яцков // Проблемы науки. – № 7. – 2002. – С. 240 – 246.

Надійшла 28.03.2009

УДК 336:504

І. О. ШКОЛЬНИК

Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОДАТКОВА ТА НЕПОДАТКОВА СКЛАДОВІ

В роботі автором розглянуто основні складові, що забезпечують реалізацію концепції сталого розвитку. Визначено, що одним із основних механізмів дотримання екологічної безпеки є економічний механізм. В рамках економічної складової проаналізовано стан фінансування екологічної політики в Україні за рахунок бюджетних коштів. Розглянуто роль фінансового сектору економіки у вирішенні завдань екологічної політики.

In the article the author components which provide realisation of the concept of a sustainable development are considered. It is defined, that the economic mechanism is one of the basic mechanisms of ecological safety. The condition of financing of an ecological policy in Ukraine at the expense of budgetary funds is analysed. The role of financial sector of economy in the decision of problems of an ecological policy is considered.

Постановка проблеми. Сучасний бурхливий розвиток виробництва, поява нових технологій у промисловості, обумовлених зростаючим попитом на різноманітні матеріальні та нематеріальні блага з боку суспільства, супроводжується масштабними наслідками техногенних, соціальних та екологічних катастроф. Всі процеси обумовлюють необхідність наукових досліджень, пов'язаних з розробкою механізмів

управління сучасним розвитком цивілізації, прогнозуванням наслідків з метою гармонізації суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку економічного механізму екологічної політики в Україні приділяється досить значна увага науковців. Зокрема можна виділити праці наступних вчених – О. Балацького, О. Веклич, В. Вишневського, В. Вовка, Т. Галушкіної, Л. Зятковської, А. Качинського, О. Козьменко, Л. Мельника та інших. Водночас їх увага зосереджена як правило в частині дослідження економічних аспектів охорони навколишнього середовища. Що ж стосується фінансової складової економічного механізму, то дослідження в даному напрямку зосереджені, в першу чергу, на екологічному оподаткуванні. Значно менша кількість праць присвячена ролі фінансового сектору в провадженні екологічної політики. В даному контексті в Україні дослідження стосуються ролі страхового ринку, і практично не розглядаються можливості банківських установ та інших фінансових компаній. Все це обумовило необхідність проведення дослідження в даному напрямку.

Постановка завдань. Метою проведення даного дослідження є оцінка фінансового забезпечення екологічної політики в частині його податкової та неподаткової складової.

Виклад основного матеріалу. Наразі робота в даному напрямку здійснюється в рамках концепції сталого розвитку як альтернативи необмеженому економічному зростанню. На думку О.В. Козьменко «сталі розвиток – це сучасна концепція розвитку суспільства, в основі якої лежить гармонійне поєднання економічних законів з діяльністю щодо забезпечення охорони навколишнього середовища та безпеки людства» [1].

Основними складовими, що забезпечують реалізацію концепції сталого розвитку на думку більшості дослідників є наступні: демографічна складова (контроль за змінами загальної чисельності населення, частки населення у працездатному віці, якісний склад населення, міграційні процеси тощо), екологічна складова, (забезпеченість природними ресурсами, рівень забруднення навколишнього середовища), технологічна складова (науково-технічний та інноваційний потенціал суспільства, частка технологічних засобів виробництва у структурі ВВП та її динаміка, технологічні кризи і техногенні катастрофи), економічна складова (обсяг ВВП, рівень безробіття, обсяг споживання, структура економіки, фінансові потоки, ефективність економіки та інше), геополітичний блок (державний лад та рівень демократизму, рівень соціально-політичної напруги, військовий потенціал), соціокультурна складова (тенденції розвитку та рівень науки, культури, освіти). Основою стратегії сталого розвитку є ідея рівноваги між навколишнім середовищем та його ресурсами, економікою й населенням землі.

Як засвідчили, системні дослідження проведені фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, кількісні оцінки пріоритетів механізмів екологічної безпеки України розподілилися таким чином: економічні механізми екологічної безпеки (0,321), державна система управління екологічною безпекою (0,273), промислова безпека та технологічні основи екологічно безпечного розвитку промисловості, енергетики і транспорту (0,237), нормативно-правова діяльність у сфері екологічної безпеки (0,142), наукові основи екологічної безпеки (0,113), громадські організації у сфері екологічної безпеки (0,006) [2]. Тобто, на першій позиції знаходяться саме економічні механізми забезпечення задовільної екологічної ситуації в Україні. На наш погляд, забезпечення сталого розвитку вимагає не просто інвестицій в екологію або якихось нових технологій, але, насамперед, соціальних новацій, зміни пріоритетів і цілей розвитку цивілізації.

Слід також зазначити, що одним із базових чинників, що впливають на погіршення екологічної ситуації в Європі є саме економічний блок чинників, що діють у різних сферах, на різних рівнях і з різним масштабом впливу. Серед них можна виділити наступні:

- 1) макроекономічну політику, що приводить до екстенсивного використання природних ресурсів;
- 2) інвестиційну політику, орієнтовану на розвиток ресурсоексплуатаційних секторів економіки;
- 3) неефективну секторальну політику, тобто паливно-енергетичний комплекс, сільське й лісове господарство;
- 4) відсутність еколого-збалансованої довгострокової економічної стратегії;
- 5) існування діючого стимулу у вигляді одержання значного й швидкого прибутку від експлуатації або продажу природних ресурсів, насамперед, нафти, газу, лісу та руди [3].

Слід підкреслити, що для України більш характерним є застосування адміністративних важелів впливу з метою посилення екологічної безпеки в країні, на відміну від країн з розвинутою ринковою економікою, де суттєва увага приділяється саме гнучким ринковим механізмам, основні види яких наведено нижче:

- 1) торговельні дозволи, започатковані з метою досягнення зниження викидів, наприклад, квоти на викиди CO₂ або використання природних ресурсів, наприклад, квоти на рибний лов;
- 2) екологічні податки, запроваджені з метою зміни цін і, відповідно, політики споживачів і виробників;
- 3) екологічні внески, запроваджені з метою повного або часткового покриття видатків на екологічні служби та заходи щодо усунення таких проблем як забруднення водних ресурсів і захоронення

відходів;

4) екологічні субсидії й пільги, створені для стимулювання розвитку нових технологій, створення нових ринків екологічних товарів і послуг, а також для підтримки досягнення високих рівнів захисту навколишнього середовища підприємствами;

5) схеми відповідальності й компенсації, метою яких є застосування адекватних компенсацій за наслідки діяльності, небезпечної для навколишнього середовища, а також для використання засобів запобігання та відновлення нанесеного збитку.

Необхідно зазначити, що найбільш ефективним є не застосування окремих інструментів, а використання їх в комплексі в залежності від особливостей еколого-економічної ситуації в країні.

Тобто виходячи з вище викладеного, важливим елементом економічного механізму реалізації концепції сталого розвитку є фінансова складова. Слід звернути увагу на те, що під фінансовим механізмом концепції сталого розвитку як складовим елементом економічних механізмів необхідно розуміти систему заходів, спрямованих на фінансове забезпечення формування та реалізації концепції сталого розвитку у відповідності до рівня розвитку соціально-економічних відносин в країні. Так в країнах, членах Європейського Союзу екологічне оподаткування розглядається як один із основних напрямків економічного механізму охорони навколишнього середовища. Слід зазначити, що екологічні податки за цільовою спрямованістю поділяють на податки, які: переважно слугують для покриття екологічних витрат; стимулюють екологічно релеванту поведінку економічних агентів (виробників і споживачів); виконують здебільшого фіскальну функцію задля подальшого фінансування природоохоронних заходів [4].

Якщо розглядати особливості фінансового забезпечення проведення екологічної політики в Україні, то необхідно зазначити, що в основному вона спирається на застосування екологічних податків, що, як правило, виконують фіскальну функцію, і, як правило, направляються на поповнення доходної частини державного бюджету країни. Водночас необхідно підкреслити, що саме бюджетні кошти – це вагомі інвестиції природоохоронних програм в Україні. Якщо ж поглянути на динаміку видатків на охорону навколишнього середовища із Зведеного бюджету країни, то очевидно є позитивна динаміка абсолютного значення показника (рис. 1).

Так, за період з 2002 по 2007 роки обсяг фінансування збільшився майже в 3,4 рази, що безумовно є позитивним явищем. Але якщо розрахувати питому вагу витрат на охорону навколишнього середовища у загальній сумі всіх витрат, то даний показник, на жаль, має тенденцію до зниження, хоча і несуттєву від 1,1 % у 2002 році до 0,9 у 2005 та 2006 роках та 0,98 % у 2007 році.

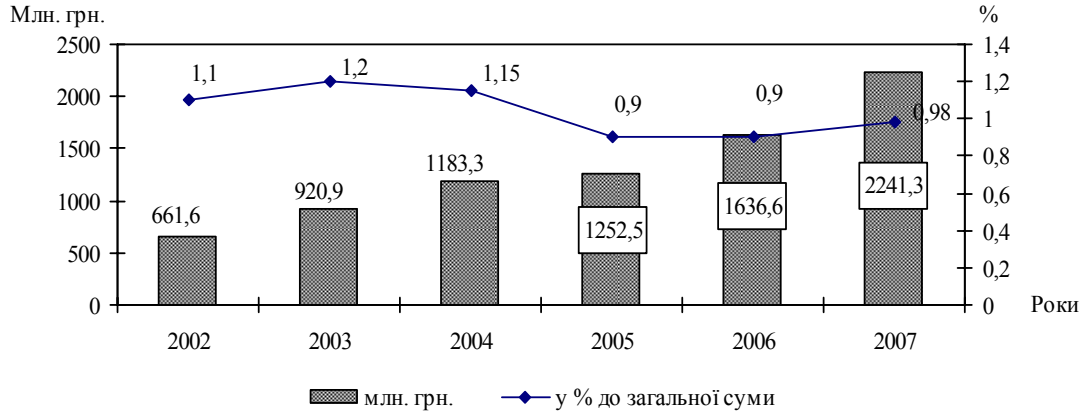

Рис. 1. Динаміка видатків на охорону навколишнього середовища із Зведеного бюджету України (за даними Державного комітету статистики)

Слід також звернути увагу на той факт, що останнім часом динаміка розподілу коштів між державним та місцевими бюджетами схиляється на користь державного (табл. 1).

Протягом 2002 – 2007 років співвідношення коштів, спрямованих на фінансування охорони навколишнього середовища знаходиться приблизно на рівні 80 до 20 %. Лише в 2004 році частка коштів, що направлялась із державного бюджету становила лише 75,7 %, що значно нижче за всі інші періоди.

Водночас слід підкреслити, що згідно з чинним законодавством, фінансування екологічних проектів відбувається за рахунок: Державного та місцевих бюджетів, кредитів та позик фінансових установ, фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів, власних коштів підприємств, добровільних пожертв донорів, в тому числі грантів міжнародних організацій, а також власних коштів громади, що залучаються на благодійних засадах. Вочевидь крім коштів Державного та місцевих бюджетів, всі інші напрямки фінансування екологічних проектів в Україні практично не розвинені. Якщо ж звернутись до досвіду країн з розвинутою ринковою економікою, то на сьогодні там достатньо інтенсивно напрацьовуються механізми залучення фінансового сектору економіки до вирішення проблем пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища.

**Динаміка видатків на охорону навколишнього середовища з Державного та місцевих бюджетів
(за даними Державного комітету статистики)**

Видатки	Роки					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Державний бюджет: млн грн	527,8	726,1	895,8	981,1	1306,9	1809,1
у % до Зведеного бюджету	79,8	78,8	75,7	78,3	79,9	80,7
Місцеві бюджети: млн грн	133,8	194,8	287,5	271,4	329,7	432,2
у % до Зведеного бюджету	20,2	21,2	24,3	21,7	20,1	19,3
Зведений бюджет, млн грн	661,9	920,9	1183,3	1252,5	1636,6	2241,3

В даному контексті, якщо мова йде про використання можливостей фінансового сектору в Україні, то в першу чергу говорять про роль і значення страхового ринку, оскільки саме діяльність страховиків пов'язана із страхуванням екологічних ризиків, що виникають в процесі діяльності суб'єктів господарювання. При цьому практично не розглядаються переваги та недоліки, що можуть супроводжувати діяльність банківських установ, чи, наприклад, фінансових компаній по управлінню активами.

На сучасному етапі функціонування фінансового сектору в країнах Європейського Союзу серйозно постає проблема пристосування внутрішньої політики та пропонованих клієнтам фінансових послуг до нових завдань, що ставлять перед собою компанії у світлі зазначених вище проблем. Наразі стає очевидним, що така перебудова фінансового сектора необхідна насамперед самим фінансовим компаніям, якщо вони хочуть зберегти свою фінансову стабільність у мінливих умовах. Така політика змогла б стати гарантією для інвесторів, забезпечити сприятливий інвестиційний клімат і розширити можливості для розвитку бізнесу як компаній, так і їх клієнтів, що купують фінансові послуги.

Щоб фінансовий сектор зміг краще пристосуватися до мінливих екологічних реалій, фінансові компанії повинні включити ризик екологічних змін в спектр ризиків, які враховуються при формуванні корпоративної стратегії й політики, у процес прийняття рішень і обчислення фінансових показників з метою формування фінансової звітності. Екологічні проблеми безпосередньо зачіпають інтереси фінансових інвесторів на даний момент. Так, наприклад, зміна клімату має прямі наслідки для тих галузей економіки, які в першу чергу стануть об'єктами державного регулювання в контексті екологічної політики. Тому для захисту інтересів акціонерів фінансовим менеджерам необхідно чітко уявляти собі, яким чином і якою мірою зміна клімату вплине на вартість активів і цінність інвестицій у дану компанію.

Зміна в екології та екологічна політика впливають на діяльність страховиків, оскільки їхні клієнти змушені страхувати нові ризики, яких не було раніше. Згідно із прогнозами Асоціації англійських страховиків, вартість страхових виплат у Великобританії, пов'язаних зі збитком від екстремальних погодних явищ, до 2050 р. подвоїться й досягне 3,3 млрд євро. Якщо для прикладу взяти річний оборот страховиків міжнародної фінансової групи «Альянс», то вже сьогодні від 35 до 40% всіх застрахованих майнових ризиків становлять ризики природних катастроф - екстремальних природних явищ - в основному штормів і повеней. Тому зовсім очевидним є тісний зв'язок екологічних змін з потенційною прибутковістю страхового бізнесу. Інші страхові ризики, які, імовірно, збільшаться у зв'язку зі зміною стану навколишнього середовища, це ризики зниження обсягів продажів, ризик теплового стресу для клієнтів і співробітників, ризик ушкодження транспортних засобів, ризик затримок відправлення й прибуття пасажирського транспорту, а також ризик забруднення навколишнього середовища після повеней. Однак зміна стану навколишнього природного середовища також збільшує потребу у звичайній процедурі трансферу ризиків і відкриває нові можливості для розвитку страхового бізнесу, наприклад, страхування проектів по зниженню викидів.

Стосовно ролі банків у фінансуванні екологічних проектів і інвестиційній політиці в області екології, то вона є досить ваговою, оскільки банки можуть надати досить потужні джерела фінансування для екологічних проектів. Сьогодні банки управляють кредитними ризиками й розвивають нові послуги в області хеджування екологічних ризиків. Негативні наслідки екологічних змін для банків пов'язані насамперед із зростаючим ризиком неповернення виданих кредитів і позик. Водночас екологічні зміни також створюють нові можливості розвитку банківського бізнесу. Використання кіотських механізмів може збільшити доходність фінансування екологічних проектів, наприклад в енергетиці на 15 %.

Для того, щоб фінансові компанії були впевнені в окупності довгострокових інвестицій необхідні випереджувальні дії, в тому числі потрібно створити визначеність щодо майбутньої екологічної політики. Непослідовна екологічна політика або повна її відсутність може просто заморозити заплановані інвестиції.

На сьогодні необхідно розробити стратегічну комплексну програму дій, спрямованих на підвищення ефективності не лише організаційних та технічних заходів а і на підвищення ефективності застосування фінансових механізмів.

Висновок. Отже в сучасних умовах, для ефективного провадження екологічної політики в Україні необхідно удосконалити діючий економічний механізм охорони навколишнього середовища, особливо в частині його фінансової складової. Це в першу чергу передбачає удосконалення екологічного податкового регулювання з метою посилення не фінансової, а саме стимулюючої його функції. Крім того необхідно створити умови для розвитку екологічно орієнтованого сектору банківської системи, та посилити роль страхового сектору в частині страхування екологічних ризиків. Тобто в процесі удосконалення екологічної політики в країні необхідно орієнтуватись не лише на механізми державного регулювання а і на ринкові.

Література

1. Козьменко О. В. Страховий ринок України в контексті сталого розвитку [Текст] : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.
2. Системний аналіз визначення пріоритетів в екологічній безпеці України [Електронний ресурс] / Качинський А. – К., 1995. – 46 с. – (Препр. / Рада Національної безпеки при Президентові України. Нац. ін-т стратег. дослід.; Вип. 42).
3. Гусев А. А. Основные принципы, механизмы и инструменты формирования экологической политики Европейского Союза [Электронный ресурс] / А. А. Гусев. – <http://www.jurnail.org/articles/2008/art.php?art>
4. Веклич О. Потрібен «сврремонт» економічного механізму екологічного регулювання / О. Веклич, В. Бугас // Вісник Національної академії України. – 2006. – № 3. – С. 49 – 57.

Надійшла 16.02.2009

УДК 339.9

І. О. ІВАЩУК

Тернопільський національний економічний університет

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЯК ІМПЕРАТИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Проведено аналіз видів і форм зовнішньоекономічної діяльності, досліджено ефект від розвитку зовнішньоекономічних зв'язків на підприємстві та у країні в цілому.

Analyzed the types and forms of the external economic activity, explored the effect from the external economic connections development on the enterprise and the state in whole.

Вступ. Зовнішньоекономічні зв'язки є важливим екзогенним фактором, що значно впливає на динаміку й стійкість розвитку національної економіки та окремих підприємств, формування їх структури, ефективність функціонування. Чим вище рівень економічного розвитку країни, тим більше необхідно її участь у зовнішньоекономічних зв'язках, тому що стан розвитку світового господарства, міжнародний рівень розвитку продуктивних сил роблять практично неможливим високоєфективне функціонування замкнутого господарства. В умовах глобалізації світового господарства й міжнародних економічних відносин різко підвищується роль і значення зовнішньоекономічної діяльності як для економіки країни в цілому, так і для окремого підприємства.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз літератури з даної проблеми дослідження показав, що велика кількість наукових праць присвячена сутності, оцінки та організації зовнішньоекономічної діяльності, що можна побачити в наукових доробках А. Філіпенка, В. Новицького, Ф. Рут, І. Багрової, Г. Дроздової, А. Гребельника, В. Авдєнка, Л. Ревуцького, Ю. Токарева, М. Нікітіна; теоретичні засади формування зовнішньої політики викладені в працях таких іноземних вчених, як А. Сміта, Д. Рікардо, Е. Хекшера, Б. Оліна, Р. Коуза, В. Леонтьєва, Р. Вернена.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз умов та розвитку зовнішньоекономічної діяльності як сучасного імперативу для успішного функціонування вітчизняних підприємств в інтеграційних процесах країни.

Результати дослідження. Завдяки механізму зовнішньоекономічних відносин попит на товари й послуги світового ринку проектується на внутрішній ринок країни, що викликає потребу в розвитку продуктивних сил, а це, у свою чергу, сприяє розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі, сфери послуг і фінансових установ. Розвиток внутрішнього ринку призводить до надлишку обсягу пропозиції всередині держави. Це викликає розширення зовнішньоекономічних операцій, оскільки зовнішньоекономічна діяльність здійснює великий вплив на соціально-економічний розвиток вітчизняного підприємства (рис. 1).